

*Залізник Л. Л., Томашевський А. П., Переверзєв С. В.,
Сорокун А. А., Хоптинець І. М.*

ВЕРХНЬОПАЛЕОЛІТИЧНА СТОЯНКА ЖЕЛОНЬ НА ОВРУЦЬКОМУ КРЯЖІ

У статті публікуються матеріали нової фінальнопалеолітичної стоянки Желонь, відкритої Овруцькою експедицією Інституту археології НАНУ на Овруцькому кряжі.

Ключові слова: верхньопалеолітична стоянка, Желонь, Овруцький кряж, крем'яна індустрія, епігравецькі мисливці на мамонта.

В основу цієї статті покладено результати розвідувальних робіт Східноволинської експедиції Інституту археології НАНУ на чолі з А. П. Томашевським та Овруцької палеолітичної експедиції Інституту археології НАНУ (керівник Л. Л. Залізник). Остання в травні 2016 р. провела на кряжі археологічні розвідки з метою обстеження відомих та пошуків нових пам'яток кам'яної доби. У складі пошукової експедиції 2016 р. працювали: Л. Л. Залізник (керівник), С. В. Павленко, Г. М. Залізник, Ю. С. Фігурний, С. В. Переверзєв, І. М. Хоптинець, А. А. Сорокун.

Природа

Словечансько-Овруцького кряжу

Овруцький кряж – це своєрідний природно-ландшафтний, ізольований регіон Полісся зі специфічними геологією, ландшафтом, флорою і фауною. Природу кряжу, зокрема геологію, вперше описав ще сто років тому видатний український геолог П. А. Тутковський [8; 9], який порівнював кряж із «Загубленим світом» Конана Дойля. Кряж має багату історію, свідками якої є численні малодосліджені археологічні пам'ятки, зокрема й палеолітичні.

Кряж являє собою витягнуте зі сходу на захід, складене лесовими відкладами плато площею 60 × 20 км, що підіймається над болотами Полісся на 120–150 м. В основі плато лежать кристалічні породи вулканічного походження (базальти, граніти) віком 1,2–1,5 млрд років. Їх перекривають лінзи пірофілітового сланцю (овруцького шиферу), над яким лежить товща рожевих овруцьких кварцитів потужністю до 10–15 м.

Кам'яний фундамент кряжу, особливо в його східній частині, вкритий товстим шаром лесових відкладів 20 і більше метрів завтовшки. Лес – це дрібний пил, який потужні холодні

вітри з льодовикового щита зривали біля його підніжжя і несли на південь. Гребінь кряжу на шляху вітрів з льодовика гальмував повітряні потоки, і прильодовиковий пил випадав на землю, вкриваючи багатометровою товщею Овруцьку височину. Лесові відклади мають характерний світло-бежевий колір і містять кістки прильодовикових травоядних: мамонтів, носорогів, бізонів, північних оленів, диких коней.

У верхній частині потужних лесів простежується товща близько 0,6–0,8 м смугастих орнштейнів буро-коричневого кольору, перекритих тонким шаром (20 см) сірих ґрунтів голоценового часу. Попри незначну потужність, сірі ґрунти виявилися досить родючими порівняно з навколишніми піщаними ґрунтами Полісся. Тому дубові гаї, що споконвіку вкривали кряж, протягом останніх століть вирубані, а звільнені площі розорані. У результаті знищення лісів розпочалась інтенсивна водна ерозія кряжу. Її безпосереднім наслідком стало утворення розгалуженої системи глибоких ярів (особливо численні в південній частині кряжу). Глибина цих ярів часом сягає 30 м, а довжина – кількох кілометрів (рис. 1).

Унаслідок водної ерозії лесів кістки мамонтів, носорогів, бізонів опинилися на поверхні. Сто років тому в глибоких ярах кряжу кісток прильодовикових травоядних було так багато, що в середині ХХ ст. в Овручі працював спеціальний приймальний пункт із заготівлі кісток на потреби цукрової промисловості. Тут скуповували кістки прильодовикових тварин, які сільські мешканці збирали по ярах. Саме на цьому пункті В. О. Місяць у 1955 р. знайшов і викупив відомий бивень мамонта з яру поблизу с. Клинець. Палеолітичний мисливець вигравіював на ньому ялинковий орнамент. За півкілометра від знахідки було розкопано скупчення кісток

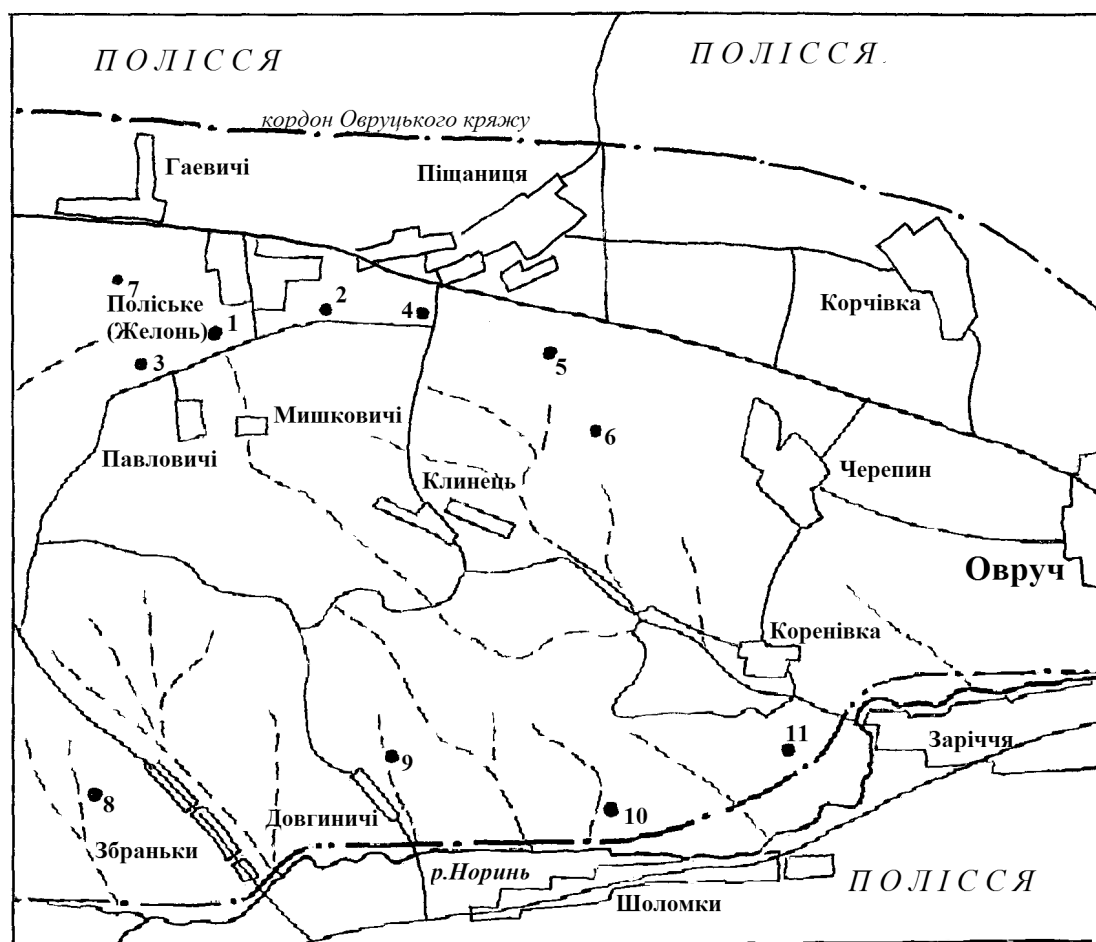

Рис. 1. Овруцький край. Карта-схема розташування епігравецьких стоянок:
1 – Желонь; 2 – Желонь 2; 3 – Желонь 3; 4 – Келембет; 5 – Піщаниця–Клинець; 6 – Козулі;
7 – Гаєвичі; 8 – Збраньки; 9 – Довгиничі; 10 – Шоломки; 11 – Коренівка

Умовні позначення: ———— межі Овруцького краю; - - - - система ярів; • стоянки; ———— дороги

мамонта, північного оленя, коня, знайдено кілька відщепів, пластин, скребачку та різець, які П. П. Єфименко відніс до мадлену [5].

Протягом останніх десятиліть яри інтенсивно засаджують сосною, березою та іншими породами, що дещо призупинило ерозію. Тому в наш час кістки прильодовикових тварин у зарослих лісам ярах трапляються значно рідше, ніж раніше. Зі Словчансько-Овруцького краю беруть початок кілька поліських річок, найбільші з яких Словечна та Норинь. На краї збереглася реліктова флора, зокрема червонокнижні рослини, що пережили льодовиковий період: середземноморський рододендрон, або азалія понтійська, плющ вічнозелений, дуб скельний, рідкісні види орхідей.

Желонський куш верхньопалеолітичних стоянок

Пошукова експедиція 2016 р. працювала, головним чином, на раніше відкритій експедицією

А. П. Томашевського та С. В. Павленка групі верхньопалеолітичних місцезнаходжень на оранці гребеня плато, що тягнеться протягом 5–6 км уздовж північно-східного краю краю над дорогою Овруч – Словечно. Обстежено зі збором матеріалів та шурфуванням місцезнаходження Желонь, Желонь 2, Желонь 3, Гаєвичі, Піщаниця–Клинець, Козулі. Південніше від с. Піщаниця відкрито й обстежено нове, перспективне місцезнаходження Келембет, що входить до тієї ж желонської групи верхньопалеолітичних стоянок (рис. 1).

Роботами 2016 р. вдалося збільшити чисельність колекцій зазначених пам'яток утрічі, що створило умови для їх публікації. У статті публікуються матеріали найчисленнішого і найвиразнішого крем'яного комплексу зі стоянки Желонь, який дає повне уявлення і про матеріали сусідніх місцезнаходжень.

Стоянка розташована на вищій точці плато над однойменним селом Желонь (давня назва, яку у 60-х рр. XX ст. замінено на Поліське). Найбільше нерівномірно пагіненого кременю зібрано

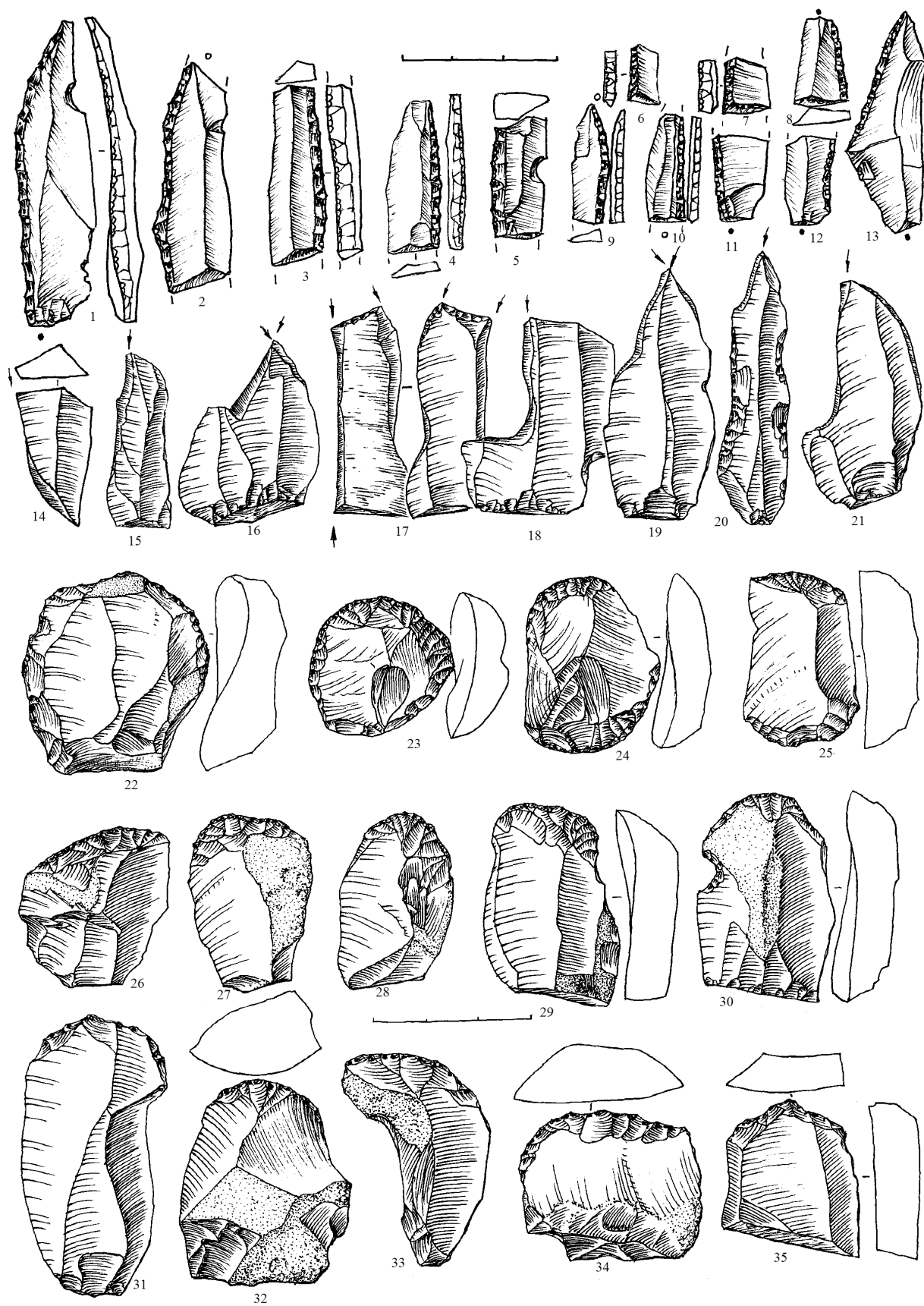

Рис. 2. Желонь-2016. Мікроліти (1-13), різці (14-21), скребачки (22-35)

на площі 100 × 150 м навкруги і східніше від знищеного триангуляційного знака на переораному полі за 200 м західніше від комплексу ферм.

Чотири шурфи закладено в найвищій точці пам'ятки, в місцях найбільшої концентрації кременів. У трьох шурфах кремені залягав виключно в бурому шарі переораного сучасного ґрунту потужністю до 30 см. Лише в одному з шурфів на схилі пагорба виявлено непотривожений сучасний гумус завтовшки близько 20 см. Він був перекритий гумусованим делювієм, що сповз із вершини пагорба і містив перевідкладені кремені. Саме товща делювію у 40 см врятувала природну стратиграфію схилу пагорба від руйнування плугом. Рештки вцілілого культурного шару у вигляді кількох відщепів залягали безпосередньо під голоценовим ґрунтом, що перекривався згаданим делювієм. Нижче кременів шару починалися смугасті ортштейни бурокоричневого кольору.

Загалом дослідники зібрали показову колекцію крем'яних виробів та знарядь праці – 2025 кременів. Знахідки добре представляють як технологію виробництва кам'яної доби, так і типологію основних категорій знарядь (рис. 2, 3).

Вкриті нерівномірною патиною крем'яні вироби мають середні та малі розміри. Це, вірогідно, зумовлено невеликими розмірами конкрецій кременю, що трапляються на дні ярів за кілька кілометрів південніше від стоянок. Крем'яна сировина дрібнозерниста, якісна, темно-сірого, часом чорного кольору. До того ж ці невеликі жовна кременю мають нерівну, часом пористу поверхню, що суттєво знижує їх придатність для отримання якісних сколів-заготовок.

Судячи з численних ядрищ (75 екз.), сколотих з них пластин (238) та відщепів (1583), техніка первинної обробки груба, із застосуванням жорсткого відбійника. Кілька конкрецій та спрацьованих нуклеусів мають зірчасту забитість, що свідчить про їх використання як відбійників. У нуклеусів переважають прямі, непідправлені або мінімально підправлені площадки, без слідів абразивної обробки чи зняття карнизу (рис. 3: 24–31). Те саме характерно для відбивних площадок численних відщепів та грубих пластин.

Серед нуклеусів домінують одноплощинні, однобічні (41) (рис. 3: 24–31), серед яких 11 атипових. Пірамідальних з робочою поверхнею, що охоплює більше половини периметра ядрища, – 7 екз. Знайдено двоплощинні нуклеуси, з яких два S-подібні. Більшість ядрищ зберігає кірку на тильному боці. Деякі нуклеуси мають поперечну підтеску зворотного від робочої поверхні боку.

Більшість пластин середньої величини, грубі, неправильних обрисів, з нерегулярним обмеженням. Площинки не підправлені. Сліди зняття карнизів чи абразивної підправки країв відсутні. Наявна невелика серія реберчастих сколів.

Найчисленнішим типом знарядь стоянки Желонь є скребачки – 91 екз., майже 80 % інструментарію (рис. 2: 22–35; 3: 1–23). Переважна кількість скребачок (90 %) – кінцеві на пластинчастих відщепах (рис. 2: 26–35; 3: 1–23). Це невеликі знаряддя завдовжки від 2 до 4 см, з трохи меншою шириною і симетричним дугоподібним робочим краєм. Більше половини з них мають масивний відбивний горбок на протилежному лезу базальному кінці. Ця особливість здається не випадковою. Наявність масивного горбка сприяла кращому утриманню знаряддя в руці.

Серед кінцевих на відщепах скребачок вісім зроблені на коротких уламках масивних пластин. Поодинокими екземплярами представлені кінцеві скребачки на пластинах – 4 (рис. 2: 31; 3: 15, 16), подвійні – 2 (рис. 2: 24, 25), підокруглі – 2 (рис. 2: 22, 23), бічні на відщепах – 4 (рис. 2: 34). Сім скребачок мають ретуш по довгому краю, одна – різцевий скол на протилежному скребковому лезу кінці заготовки.

Різців у 9 разів менше, ніж скребачок – 11 екз. Виготовлені вони переважно на уламках масивних пластин. Домінують різці на куту зламаних пластин – 6 (рис. 2: 14, 15, 18). Представлені також серединні – 3 (рис. 2: 16, 19, 20) та бічні ретушні – 2 (рис. 2: 17).

Найбільш інформативною, культуровизначальною категорією знарядь пам'яток кам'яної доби є оснащення металевих зброї – мікроліти. У крем'яному комплексі Желоні вони представлені 15 мікроточками з притупленим краєм (спинниками), якими оснащувалися вістря металевих мисливської зброї (рис. 2: 1–13). Привертають увагу значні розміри та масивність заготовок, на яких за допомогою стрімкої, обрубуючої край пластини дорсальної (нанесеної з черевця) ретуші виготовлені вкладні. Великі, масивні мікроліти мали вістря на тоншому, дистальному кінці пластини. Вигнута спинка надавала їм форми ланцетів чи сегментів. Такий великий ланцет з притупленим стрімкою ретушню краєм завдовжки 6 см зображено на рис. 2: 1.

Морфологічно вкладні з притупленим краєм з Желоні, попри значні розміри та масивність, належать до різновидів мікролітів епігравецького типу. Великі розміри і масивність виробів свідчать на користь їх використання як оснащення металевих списів, а не наконечників стріл.

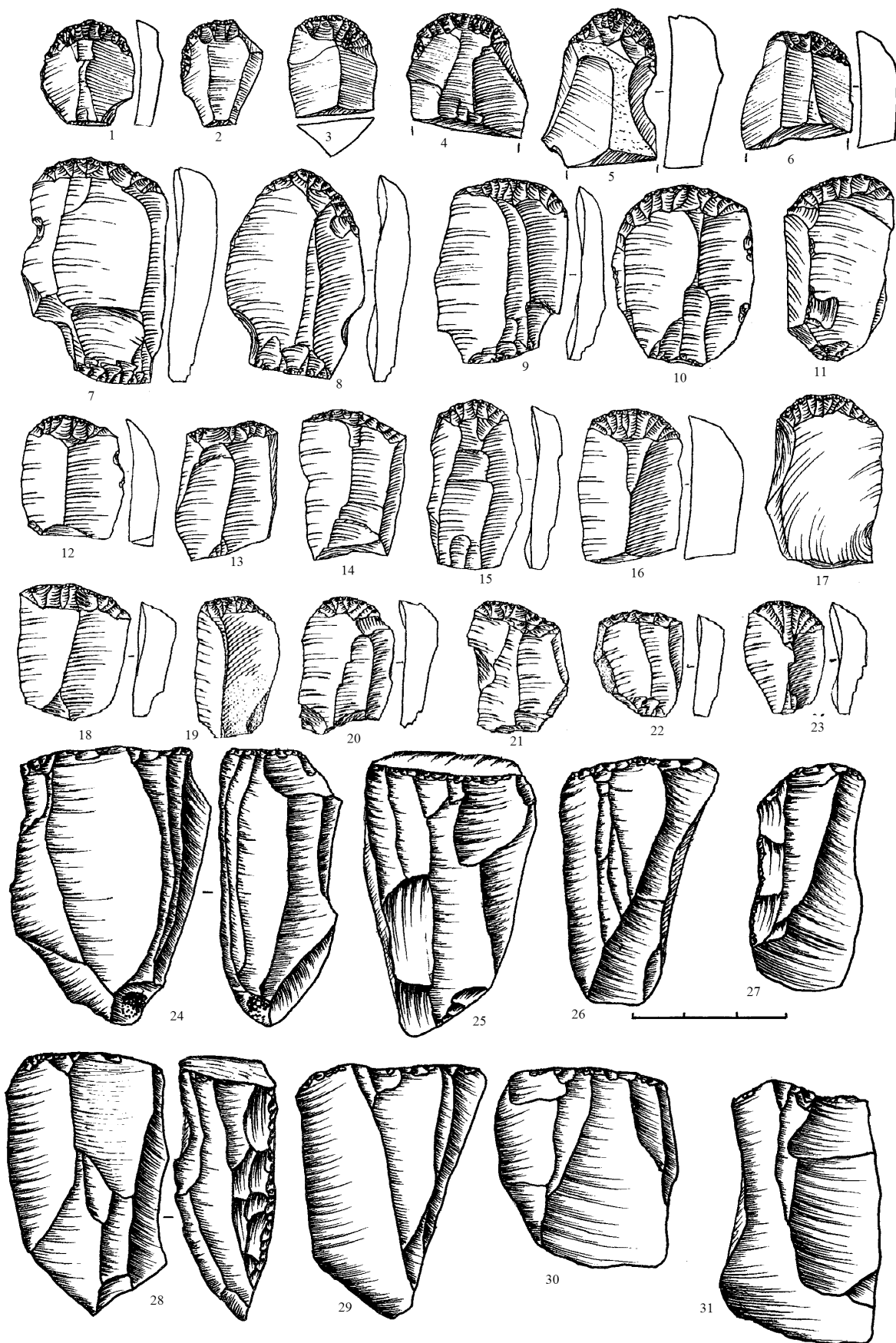

Рис. 3. Желонь-2016. Скребачки (1–23) та нуклеуси (24–31)

Пластини з виразною ретушшю відсутні. Спорядична ретуш на двох пластинах, схоже, є наслідком їх використання в трудових операціях. У колекції наявні два відщепи з ретушованим краєм та з десятком уламків ретушованих виробів.

Стоянка потребує подальшого дослідження шляхом повторних зборів підйомного матеріалу і введення в науковий обіг з детальним опрацюванням колекцій, знайдених на місцезнаходженні раніше.

Крем'яний комплекс стоянки Желонь є другим за чисельністю (після Шоломок) серед палеолітичних колекцій Овруччини – 2025 артефактів. Виразна колекція знарядь, нуклеусів, сколів робить пам'ятку еталонною для епігравету регіону. Вона дає повне уявлення про крем'яну індустрію желонської групи однотипних пам'яток, що тягнуться ланцюгом по гребеню плато зі сходу на захід приблизно на 6 км (Козулі, Піщаниця–Клинець, Келембет, Желонь 2, Желонь 1, Желонь 3, Гаєвичі) (рис. 1).

Крім дослідження зазначених верхньопалеолітичних пам'яток, експедиція здійснювала пошук мустьєрських стоянок. Попри те, що південніше Овруцького кряжу (за 30–80 км) у верхів'ях річок Уж та Ірша відомі яскраві мустьєрські пам'ятки з численним інвентарем (Рихта, Точильниця, Житомирська та ін.), на кряжі поки що не знайдено жодного достовірного артефакту епохи мустьє.

Висновки

До відкриття Східноволинською експедицією ІА НАНУ під керівництвом А. П. Томашевського желонської групи верхньопалеолітичних пам'яток на Овруцькому кряжі було відомо чотири палеолітичні стоянки: Довгиничі, Клинець, Збраньки, Шоломки.

Стоянку Довгиничі досліджував у 20-ті рр. ХХ ст. І. Ф. Левицький [4], а на початку 70-х – М. І. Гладких [1]. Попри значну кількість кісток мамонта, шерстистого носорога, бізона, коня, знайдено лише 66 кременів, зокрема 4 знаряддя, серед яких великий, масивний сегментоподібний мікроліт з гірського кришталю. Грубість розколювання кременю, архаїчний вигляд артефактів дали підстави для датування пам'ятки І. Ф. Левицьким рис-вюрмським часом, або самим початком верхнього палеоліту. М. І. Гладких та І. Б. Люрін також датували Довгиничі початком верхнього палеоліту.

Стоянку Збраньки відкрив і дослідив Д. Я. Телегін у 1979 р. [7]. Вона являла собою зруйноване оранкою скупчення кременю діаметром 8–10 м. Колекція нараховує 1200 кременів

і характеризується грубими призматичними нуклеусами та неправильної форми пластинчастими сколами без слідів абразивної обробки карнизу. Мікронабір представлений уламками масивних платівок зі стрімкою ретушшю по краю. Знайдено нечисленні кінцеві скребачки та поодинокі різці. Автор дослідження відніс пам'ятку до ранньої пори верхнього палеоліту і визначив її хронологічну позицію між Радомишлем 1 та Пушкарями 1 [7, с. 251].

Еталонною пам'яткою для верхнього палеоліту Овруцького кряжу є стоянка Шоломки, яку повністю розкопав Д. Ю. Нужний у 1997, 1998 та 2000 рр. [6, с. 142–158]. Пам'ятка являла собою компактне скупчення кременів діаметром близько 9 м, що залягали безпосередньо під сучасним підґрунтям. Колекція кременю нараховує 3088 екз. і за технологією та типологією виробів дуже близька до крем'яного комплексу Желоні. Різниця між колекціями Желоні та Шоломок полягає в їхній структурі. Якщо в комплексі Желоні скребки з різцями співвідносяться як 8 : 1, то в Шоломках – як 1 : 2 відповідно. Тобто, якщо на Желоні скребачок у 8 разів більше, ніж різців, то на Шоломках різці вдвічі перевищують кількість скребачок. Значно більше в колекції Шоломок і оснащення металеві зброї – мікролітів. Різниця в структурі зазначених комплексів, можливо, пояснюється їх різною сезонністю та відмінностями у функціях.

Стоянки на плато в районі сіл Гаєвичі, Желонь, Піщаниця, Клинець дали стандартний крем'яний інвентар епіграветського типу. Розміри Овруцького кряжу 60 × 20 км з околицями наближаються до площі мисливських угідь однієї общини мисливців верхнього палеоліту (близько 2500 кв. км). Родова община складалася з 5–7 сімей загальною чисельністю 25–30 осіб [2, с. 145–163]. Отже, не виключено, що однотипні в усіх планах епіграветські стоянки Овруцького кряжу полишені спорідненими, однокультурними колективами або навіть однією общиною мисливців на мамонтів кінця льодовикової доби, що неодноразово поверталася на традиційні місця сезонних стійбищ.

Умови залягання артефактів (безпосередньо під сучасним ґрунтом), а також типологія виробів дають підстави попередньо датувати знахідки фінальним палеолітом, приблизно 14–12 тис. років тому, тобто часом вимирання мамонтів у Європі. Попри зруйнованість шару і відсутність фауністичних решток на пам'ятках через несприятливі умови збереженості кістки, припускаємо, що пам'ятки залишили мисливці на мамонтів та інших стадних травоядних прильодовиків'я. Про це свідчать неодноразові знахідки відповідної фауни в сусідніх зі стоянками ярах, зокрема згаданого

бивня мамонта з вигравіюваним ялинковим орнаментом з яру поблизу с. Клинець.

Однією з причин концентрації стоянок на плато у верхів'ях розгалуженої системи глибоких ярів у районі сіл Клинець – Павловичі є родовища кременю, що відслонюються на дні ярів. Раніше відомі стоянки на південному краю кряжу над річкою Норинь (Довгиничі, Збраньки, Шоломки, Коренівка) тяжіють до нижньої частини тієї самої яружної системи, що містить крем'яну сировину для виготовлення знарядь (рис. 1).

Зазначимо значну типологічну подібність крем'яного інвентарю (а також стратиграфії) згаданих стоянок над річкою Норинь з матеріалами досліджених експедицією 2016 р. мисливських стійбищ на плато в північно-східній частині Овруцького кряжу. Маємо підстави говорити не лише про синхронність та однокультурність відомих нині верхньопалеолітичних пам'яток Овруччини, а й про їх належність до одного своєрідного овруцького локального варіанта епігравету, що датується фінальним палеолітом, вірогідно, 14–12 тис. років тому.

Найвиразнішою особливістю крем'яного інвентарю цих комплексів, за Д. Ю. Нужним [6, с. 158], є великі, масивні вістря з притупленим стрімкою ретушшю краєм переважно ланцетоподібних та сегментоподібних обрисів (рис. 2: 1–6). Колюча частина цих мікролітів зазвичай формувалася на дистальному, тоншому кінці пластини-заготовки.

Датувати описані пам'ятки саме фінальним палеолітом, а не ранньою порою верхнього палеоліту, як це робили І. Ф. Левицький, М. І. Гладких

та Д. Я. Телегін, дозволяє не лише характерна епіграветська морфологія знарядь, але й залягання кременів безпосередньо під голоценовим ґрунтом на глибині 0,2–0,3 м. Зумовлена низькою якістю конкрецій місцевого кременю техніка розщеплення надала артефактам (передовсім нуклеусам та пластинам) архаїчного вигляду. На нашу думку, саме це спричинило датування овруцького палеоліту згаданими дослідниками минулого століття початком пізнього палеоліту.

Однією з невирішених проблем палеолітознавства є історичні долі епіграветського населення Полісся. Яскраві пам'ятки епіграветських мисливців на мамонта Північної України Гінці, Мізин, Межирічі, Кирилівська, Добраничівка, Бармаки, як і описані овруцькі стоянки, датуються 14–13 тис. років тому. Це населення зникло раптово в період вимирання європейської популяції мамонтів близько 13–12 тис. років тому, не полишивши після себе генетичних нащадків. Принаймні сучасна археологія не простежує слідів розвитку епіграветської культурної традиції у фінальному палеоліті та мезоліті Східної Європи. Поліську низовину 12–11 тис. років тому заселили із Західної Балтії мисливці на північного оленя культур Лінгбі, Красносілля, Свідер з принципово відмінним набором крем'яних виробів, у якому провідну роль відігравали не вістря з притупленим краєм, а різноманітні черешкові наконечники стріл на пластинах [3, с. 37, 38]. Історична доля епіграветських мисливців на мамонта півночі країни лишається невирішеною проблемою палеоліту України.

Список літератури

1. Гладких М. І. Дослідження Довгинецького палеолітичного місцезнаходження 1971 р. на Житомирщині / М. І. Гладких, І. Б. Люрін // Археологія. – 1974. – № 14. – С. 42–46.
2. Залізник Л. Л. Охотники на северного оленя Украинского Полесья в эпоху финального палеолита / Л. Л. Залізник. – К. : Наук. думка, 1989. – 182 с.
3. Залізник Л. Л. Фінальний палеоліт і мезоліт континентальної України / Л. Л. Залізник // КДУ. – К., 2005. – Вип. 8. – 184 с.
4. Левицький І. Ф. Довгинецька палеолітична стація / І. Ф. Левицький // Антропологія. – 1930. – Т. 3. – С. 153–160.
5. Месяц В. А. Новая находка орнаментированного бивня мамонта / В. А. Месяц // КСИА АН УССР. – 1956. – Вып. 6. – С. 40–42.
6. Нужний Д. Ю. Верхній палеоліт Західної і Північної України / Д. Ю. Нужний. – К. : Видавець Олег Філок, 2015. – 478 с.
7. Телегін Д. Я. Палеолітична стоянка Збраньки на Житомирщині / Д. Я. Телегін // СА. – 1980. – № 1. – С. 251.
8. Тутковский П. А. Побережье р. Норина в Овручском уезде Вольнской губ. (геологическое и географическое описание) / П. А. Тутковский // Труды Общества исследователей Волыни. – 1911. – Т. 6. – С. 59–160.
9. Тутковский П. А. Славчансько-Овруцький кряж та узбережжя ріки Славчани / П. А. Тутковський. – К., 1923. – 71 с. – (Труди Фіз.-мат. відділу ВУАН. – 1923. – Т. 1, вип. 1).

L. Zaliznyak, A. Tomashevsky, C. Pereverzev, A. Sorokun, I. Khoptinets

UPPER PALAEOLITHIC ZHELON SITE ON THE OVRUCH RIDGE

The group of primitive hunter sites of the end of the glacial epoch was inspected on Ovruch plateau (Zhytomyr region) by expedition of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine (IA NASU) in 2016 under the supervision of L. Zaliznyak. Zhelon, Zhelon 2, Zhelon 3, Gayevychi, Pysychanytsia–Klinets, and Kozuly sites were discovered a few years before by East-Volhynia expedition of

the IA NASU under the supervision of A. Tomashevsky. The sites are located in the north-eastern part of the Ovruch ridge on a plateau between the villages of Zhelon – Klinets–Pyshchanytsia. The concentrations of flint artifacts located on the surface of the arable land of the plateau which stretched out on 6–7 km along the north-eastern edge of the ridge above the road of Ovruch–Slovechno. The new perspective Kelembet site with expressive flint material collections of Epigravetian type was found and inspected by the expedition in 2016.

The collection of archaeological materials increased the complexes of flint artifacts of the mentioned sites threefold, which allows publishing their flint collections. Numerous collections of the flint materials from the standard Zhelon site evidently demonstrates the typology specific of the flint industry of Upper Paleolithic sites of Ovruch region.

Stone Age sites from the plateau surrounding the villages of Gayevychi, Zhelon, Pyshchanytsia gave the standard flint inventory of Epigravetian type. Of the same type of finds give grounds for a supposition that the sites were left by the same family groups of the hunting population, why periodically returned into the traditional places of the seasonal nomad camps.

It is possible to assume that the sites are left by hunters for mammoths and other gregarious herbivorous of the Ice Age steppe. It can be proved by repeated finds of the proper fauna bone remains in the nearby sites with ravines. In particular, a known archaeologist I. Levicky found a mammoth tusk with an ingrained fir-tree decorative pattern in a ravine nearby Klinets village in the 20th cent. The geological position of flint artifacts (directly under the modern soil), as well as the typology of tools, permits to preliminary date the finds to Final Paleolithic time approximately 14–12 thousand years ago, the time of extinction of mammoths in Europe.

One of the reasons of concentration of the sites on the plateau in the riverheads of the system of deep ravines in the region of villages Klinets–Pavlovychi is the deposits of flint raw materials on the bottom of the ravines. Earlier the sites on the South edge of the ridge above the river of Norin (Dovhynychi, Zbranky, Sholomky, Korenivka sites) gravitated to the lower part of the same ravine system, which contained the flint raw materials for making instruments.

There is a considerable typologic similarity of flint inventory and stratigraphy of the mentioned sites above the Norin river with the materials from nomad hunting camps on the plateau in the north-eastern part of the Ovruch ridge (Zhelon group of the sites). This gives grounds to talk not only about synchronousness and cultural similarity of the presently known Final Paleolithic sites of Ovruch region but also about their belonging to one original Ovruch local variant of Epigravetian, which dates to Final Paleolithic time, about 14–12 thousand years ago.

The Epigravetian population from North Ukraine disappeared suddenly during the period of extinction of European mammoth population about 13–12 thousand years ago, not leaving genetic descendants. The historical fate of North Ukraine Epigravetian mammoth hunters remains an unsolved problem of the Paleolithic period of Ukraine.

Keywords: Upper Paleolithic sites, Zhelon, Ovruch plateau, flint industry, Epigravetian mammoth hunters.

Матеріал надійшов 19.02.2016